

УДК 911.3

Воловик В.М., Колесник К.В.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Рекреаційні ландшафти П'ятничанського лісопарку м. Вінниці

У статті розглядаються особливості структури та природокористування рекреаційних ландшафтів П'ятничанського лісопарку як частини Середньопобузької групи рекреаційних вузлів та садово-паркових ландшафтів міста Вінниці. Розкриті загальні особливості натурної ділянки із зазначенням просторового розташування, характеристики компонентів та ресурсів, рекреаційного аналізу основних ландшафтних комплексів. У межах лісопарку виділено групи урочищ, які характеризуються різним рекреаційним використанням: платоподібна вирівняна ділянка плакору, група схилових урочищ пасма, днище міжпасмової сідловини. Зазначено, що найпривабливішими з позицій рекреації є ставки у міжпасмовій сідловині. Прилягаючі до них урочища характеризуються найвищим рекреаційним навантаженням та відповідно – максимальним ступенем дигресії. У статті зазначені результати впливу рекреантів на ландшафтні комплекси лісопарку та запропоновані заходи щодо оптимізації натурної ділянки. Для досліджуваної території створено ландшафтну картосхему з виділенням груп урочищ.

Ключові слова: П'ятничанський лісопарк, рекреаційні ландшафти, садово-паркові ландшафти, рекреаційний вузол, Вінниця.

Воловик В. Н., Колесник К. В. Рекреационные ландшафты Пятничанского лесопарка г. Винницы.

В статье рассматриваются особенности структуры и природопользования рекреационных ландшафтов Пятничанского лесопарка как части Среднепобужской группы рекреационных узлов и садово-парковых ландшафтов города Винницы. Раскрыты общие особенности натурального участка с указанием пространственного расположения, характеристики компонентов и ресурсов, рекреационного анализа основных ландшафтных комплексов. В рамках лесопарка выделены группы урочищ, которые характеризуются различным рекреационным использованием: платовидный выровненный участок плакора, группа склоновых урочищ гряды, днище межгрядовой седловины. Отмечено, что наиболее привлекательными с точки зрения рекреации являются пруды в межгрядовой седловине. Прилегающие к ним урочища характеризуются высокими рекреационными нагрузками и соответственно – максимальной степенью дигрессии. В статье указаны результаты воздействия рекреантов на ландшафтные комплексы лесопарка и предложены меры по оптимизации натурального участка. Для исследуемой территории создана ландшафтная картосхема с выделением групп урочищ.

Ключевые слова: Пятничанский лесопарк, рекреационные ландшафты, садово-парковые ландшафты, рекреационный узел, Винница.

Volovik V. M., Kolesnik K. V. Recreational landscapes Pyatnichanskiy Forest Park city of Vinnitsa. The article discusses the features of the structure and nature of recreational landscapes Pyatnichanskiy Forest Park as part of a group Middle Pobuzzya recreational sites and garden and park landscapes of the city of Vinnitsa. Reveals the general features of a full-scale section, indicating the spatial location, characteristics of the components and resources, analysis of the main recreational landscapes. Within the forest park isolated tracts groups that are characterized by a variety of recreational use: flat plateau the watershed, group stows sloping ridge, the bottom of inter-ridge saddle. It was noted that the most attractive in terms of recreation are ponds in inter-ridge saddle. Tracts adjacent recreation are characterized by high loads and respectively – the maximum degree of digression. The article shows the results of the impact on the landscape complexes recreants Forest Park and proposed measures to optimize full-scale plot. For the study area landscape schematic map created with the release the tracts groups.

Key words: Pyatnichanskiy Forest Park, recreational landscapes, gardens landscapes, recreational unit, Vinnitsa.

Наявність проблеми. У структурі антропогенних ландшафтів Вінниці рекреаційні (садово-паркові) ландшафти за віком наймолодші. Частина з них виникли наприкінці ХІХ ст., але значні площі були залучені лише з другої половини ХХ століття. Рекреаційний аналіз природних умов і ресурсів Вінниці та приміської зони показує, що рекреаційні функції виконують переважно усі сучасні ландшафти, але найоптимальнішими у користуванні є лісові ландшафти з розташованими у їх межах водними об'єктами. До таких у Вінниці можна віднести як значні (П'ятничанський

ліс, Михайлівський ліс) і невеликі рекреаційні вузли (урочища Городище, Кабачок, парк «Дружби народів», Подільський ботанічний сад тощо). Найбільший за площею є П'ятничанський ліс (понад 2000 га), розташований упритул до найзаселенішого мікрорайону Вишенька. Рекреаційне освоєння лісу відбувалося з кінця 60-х – початку 70-х років ХХ століття, від початку забудови згаданого житлового масиву. Частина П'ятничанського лісу виділено у лісопарк та парк і за генпланом Вінниці (2007-2027 рр.) віднесено до його меж. Таке сусідство – понад 100 тисяч потенційних рекреантів та лісовий ландшафт, сприятливий для рекреаційного освоєння, зумовлює необхідність аналізу структури та природокористування П'ятничанського лісопарку.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз рекреаційних ландшафтів П'ятничанського лісопарку та парку здійснювався наприкінці 90-х років ХХ сторіччя у працях вінницьких ландшафтознавців [1, 2, 3]. Узагальнений матеріал досліджуваної тематики розкрито у монографії «Рекреаційні ландшафти Поділля» [4, с. 72-80]. Переважно, зазначені публікації втратили свою актуальність у зв'язку зі зміною структури та скороченням площі рекреаційних ландшафтів П'ятничанського лісопарку.

Мета дослідження – аналіз структури та природокористування рекреаційних ландшафтів П'ятничанського лісопарку.

Результати дослідження. П'ятничанський лісопарк розташований у північно-західній частині міста Вінниці загальною площею 470 га (501 га [4]). Межею лісопаркового масиву у західній частині є Львівське шосе, яка проходить через ліс від повороту на Хмельницьке шосе, до мосту через Південний Буг (на південь від містечка Стрижавка). Уздовж дорожнього ландшафту формується інфраструктура з обслуговування рекреантів: кафе та ресторани (Курочка, Диканька, Хутір, З ранку до ночі, Вечорниці, корчма «Козацький стан», Разгуляєво, Малина, Мисливець, Маєток), заправки. Доступ до П'ятничанського лісопарку з боку шосе ускладнений, що зумовлено топографічними особливостями місцевості. Паралельно до траси розташована балка з досить крутими схилами та струмком із заболоченим днищем. У північній частині межею лісопарку є річка П'ятничанка зі ставком Гуральня.

На півдні та сході рекреаційний вузол межує із селитебними ландшафтами Вінниці. У рекреаційному відношенні майже всі урочища лісопарку придатні для відпочинку і туризму. Функціонально парк та лісопарк об'єднані у цілісну ландшафтно-архітектурну композицію шляхом створення об'єднуючої (для усіх урочищ) лінійно-дорожньої структури – головної алеї та прогулянкового кільцевого маршруту [5].

Для П'ятничанського лісопарку характерне високе гіпсометричне розташування, значне поширення кристалічних порід, незначна потужність осадових товщ, переважання денудаційних форм рельєфу; збереглось давнє реліктове подільське простилання головних орографічних елементів – з північного заходу на південний схід. Орографічні пасма натурної ділянки розділені широкими структурно-ерозійними пониженнями, у яких концентруються поверхневі та підземні стоки [6, с. 247-248]. У геоморфологічному відношенні ділянка розташована у межах слабко погорбованого лесового плато та його пологіх схилах (0-12⁰). Абсолютні відмітки на схилах плато змінюються в межах 240-270 м, на плато складають 300-323 м. Досліджувана територія до глибини 6-12 м складена лесоподібними суглинками та супісками. Лесоподібні суглинки перекриті сірими лісовими ґрунтами та гумусованими суглинками потужністю 1,0-1,5 м. Місцями до глибини 1,5-2,0 м лесоподібні суглинки прикриті насипним шаром будівельного матеріалу. Ґрунтові води у межах плато та пологіх схилів залягають на глибині 6-12 м від поверхні. На глибині 2,2-2,3 м коефіцієнт просадковості (при навантаженні 2 кг/см²) складає 0,019-0,034 (1 тип просадковості).

Таким чином, насипний та ґрунтовий шари, а також гумусовані суглинки не можуть служити основою для фундаментів і повинні бути зняті при спорудженні будівельних об'єктів. З покритої лісом площі значну частину займають посадки грабу звичайного та дубу черешчатого – понад 250 га, є також окремі виділи у межах південно-західних та північно-східних кварталів з ялиною звичайною, ясенем звичайним, вільхою чорною, модриною, тополею канадською, березою бородавчастою, акацією білою.

У ландшафтній структурі досліджувана територія представлена горбисто-пасмовою місцевістю із сірими лісовими ґрунтами під свіжими грудями. У межах місцевості виділено групи урочищ, які характеризуються різним рекреаційним використанням (рис. 1).

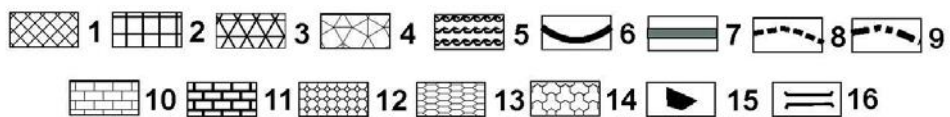
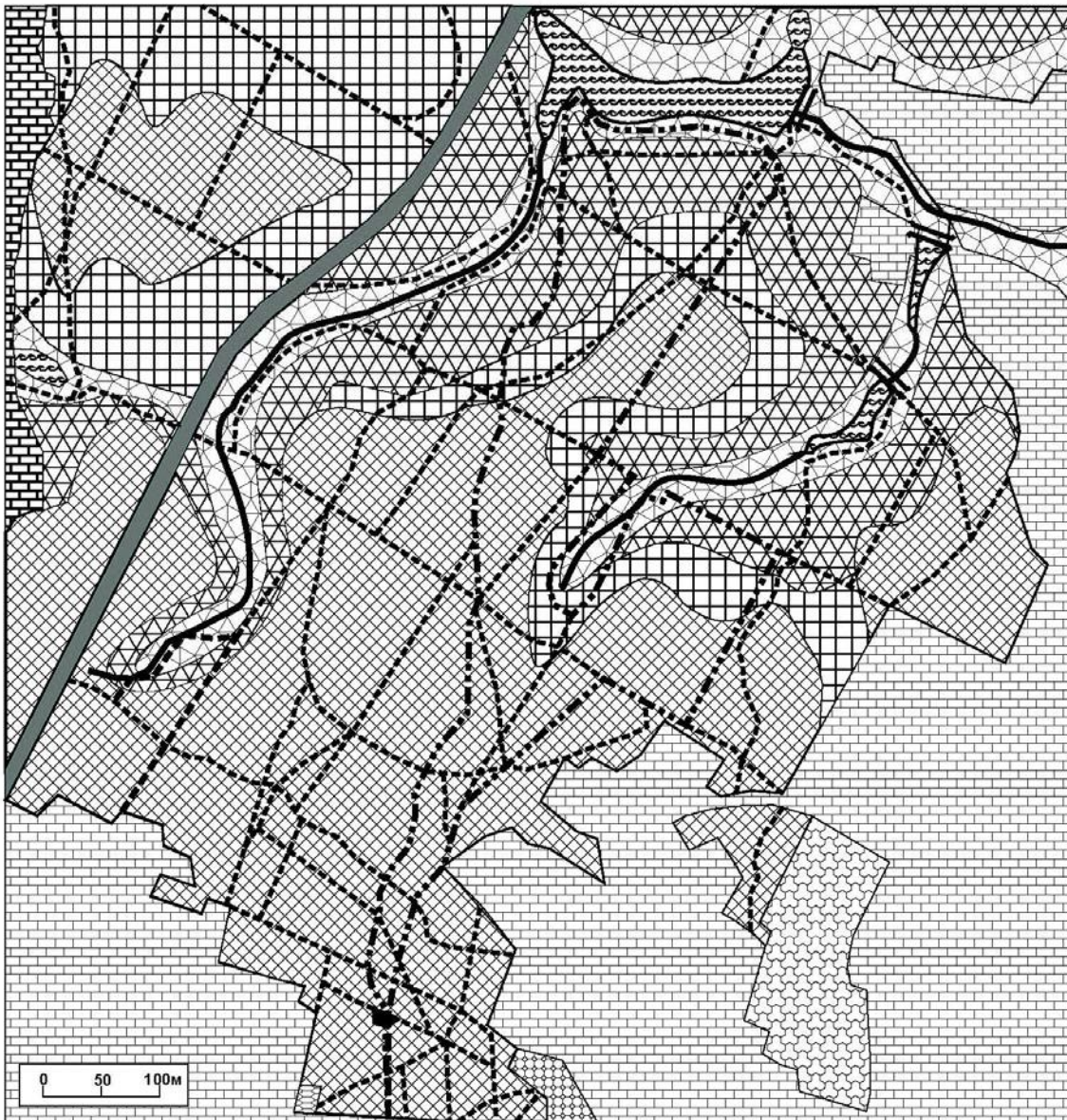


Рис. 1. Рекреаційні ландшафти П'ятничанського лісопарку

Садово-паркові ландшафти. *Вододільний (плакорний) тип місцевості.* Урочища: 1 – слабо похилена лесова поверхня плакору (1–2⁰) з темно-сірими лісовими ґрунтами під дубово-грабовими лісами з домішкою липи звичайної. *Схиловий тип місцевості.* Урочища: 2 – пологий схил (3–4⁰) пасма зі слабкозмитими темно-сірими лісовими ґрунтами на гумусованих суглинках під свіжими грудками з домішкою липи звичайної, 3 – сильнопокатий схил (15–30⁰) пасма із середньозмитими сірими лісовими ґрунтами під ясенево-грабовим лісом. *Надзаплавно-терасовий та заплавний тип місцевості.* Урочища: 4 – днище міжпасмової сідловини з перезволоженими темно-сірими лісовими ґрунтами під вільхою чорною, грабом звичайним, дубом черешчатим. **Водно-рекреаційні ландшафти.** *Заплавно-руслотий тип.* Урочища: 5 – ставок, з середньою глибиною до 2–3 м, з мулистим дном; 6 – річкове русло, шириною 1–2 м, із заболоченим дном. **Дорожні ландшафти.** *Вододільний та схиловий типи.* Ландшафтно-техногенні системи: 7 – асфальтоване Львівське шосе, шириною 6–8 м. *Вододільний, схиловий, заплавний типи.* Урочища: 8 – ґрунтові та гравійні доріжки та стежки, шириною 1,5–2 м, використовуються для теренкуру та пробіжок; 9 – ґрунтові та гравійні доріжки та стежки, шириною 1,5–2 м, використовуються для велосипедних прогулянок. **Селитебні ландшафти.** *Вододільний та схилів типи місцевостей.* Урочища: 10 – малоповерховий тип ландшафтів міста Вінниці на плакорі та пологому лесовому схилі; 11 – малоповерховий тип ландшафтів села Зарванці на плакорі та пологому лесовому схилі. **Сакральні-тафальні ландшафти.** *Вододільний та схилів типи місцевостей.* Урочища: 12 – сакральне урочище на вирівняній насипній терасі у балці, з молитовним будинком Євангельських християн-баптистів; 13 – сакральне урочище на вирівняній ділянці плакору (храм Святителя Луки Кримського), 14 – тафальне урочище (кладовище Підлісне). **Інші позначки.** Ландшафтно-технічні системи: 15 – ландшафтна галявина; 16 – дамба.

Платоподібна вирівняна ділянка плакору з темно-сірими лісовими ґрунтами під дубово-грабово-ясеневими лісами і сінокосами. У межах цих груп урочищ розташовано головний вхід до парку, який межує з територією міста.

У південно-східній частині рекреаційного ландшафту розташована територія масового відпочинку. Головна алея бере початок у межах парку і проходить через увесь лісопарк меридіональною лінією, і далі через усі урочища місцевості, зв'язує всі ландшафтні комплекси додатковими алеями і закінчується у районі ставка «Гуральня».

Група урочищ найпридатніша для масового короткотермінового відпочинку, з вільним пересуванням рекреантів в усіх напрямках, з використанням аерофітовань, збору грибів, спортивних ігр. Через територію плакору проходить кілька спортивно-оздоровчих трас, які активно використовуються у теплий сезон для оздоровчого бігу до 10 км, велосипедних прогулянок, у холодний – для лижних прогулянок.

Група схилових урочищ пасма з темно-сірими лісовими ґрунтами під дубово-грабовими лісами з домішкою ясеню звичайного. Основне рекреаційне використання: пішохідні прогулянки, спортивний туризм, спортивні ігри, збір грибів. Обмежуючим чинником для розвитку рекреації є майже повна відсутність підліску та трав'яного покриву. Сприятливими для рекреантів є схилі урочища, розташовані у північній та східній частині, що зумовлено високою прохідністю та незначними ухилами поверхні (5–7⁰). У західній – прохідність мінімальна, багато буреломів, стовбурів дерев як наслідок санітарної чистки, значний ухил (до 40–45⁰), формується яружна мережа.

Днище міжпасмової сідловини представлене заплавними та надзаплавно-терасовими урочищами з перезволоженими темно-сірими лісовими ґрунтами під чорновільшняково-грабово-ясеневими лісами та ставками. У центральній частині пониження, поблизу озера «Гуральня» розташована мисливсько-рибальська база №3 «Гуральня», головними послугами якої є розведення зарібку (короп звичайний, білий амур, товстолобик) та тренування мисливських собак.

Центральним елементом урочища є три ставки: Гуральня, Кожушок, Соцьке. Великий ставок «Гуральня» (назва походить від розташованої поруч гуральні) площею 8 га композиційно пов'язаний з прогулянковою кільцевою ландшафтно-естетичною трасою і оточений лісом. Ставок сформовано на основі річки П'ятничанка, що бере свій початок від села Зарванці і впадає до Південного Бугу. Річка, у межах лісопарку, має

низьку рекреаційну оцінку, пов'язану з заболоченістю узбережжя та важко доступністю до води. Конфігурація берегової лінії «Гуральні» розкриває нові пейзажні картини та водних простори, визначаючи значну кількість видових точок і працює на ефект несподіванки. На південному узбережжі ставка розташовано кілька площадок для короткотермінового відпочинку (фототерапія, рибалка, короткий теренкур), у східній та західній частинах – дамби заввишки до 3-5 м. Місця для купання тільки у північно-східній частині, що зумовлено складною конфігурацією дна та незручним доступом до води. До північної частини ставка є зручний доступ для рекреантів (від Львівського шосе зроблено дорожній гравійний ландшафтний комплекс).

Ставок «Соцьке озеро» виділяється тим, що має у конфігурації берегової лінії вузький насипний перешийок, що відокремлює ділянку, де у воді розташовані зарості вільхи чорної, формуючи сприятливий естетичний ефект. На перешийку зроблено перехідний місток, який є одночасно видовою точкою на ставок та довкілля. На узбережжі ставка, у північній частині росте 300-річний дуб (пам'ятка природи місцевого значення), поблизу якого створено площадку відпочинку. Ставок використовується для рибальства, прогулянок на човнах та катамаранах. На узбережжі розташовані бесідки для короткочасного відпочинку. Прилягаючі до ставка урочища мають максимальну стадію деградації. Це зумовлено близьким розташуванням міських ландшафтів та поліпшеним доступом до цієї частини П'ятничанського лісопарку.

Ставок «Кожушок» у цьому каскаді характеризується розташуванням в оточенні «дикої» природи, де до східного узбережжя прилягає велика галявина, яка в останні роки перетворюється у незаконне звалище сміття. До західної частини, у межах П'ятничанського лісопарку, розташоване урочище «Ботанічне», яке повністю трансформоване на селитебні ландшафти малоповерхового типу.

Результатом впливу рекреантів на ландшафтні урочища є значна трансформація компонентів, у зв'язку з чим змінюється ландшафтна структура на фаціальному рівні:

- майже повністю витоптаний трав'яний покрив та підлісок;
- урочища вкриті щільною мережею стежок, зі значним ущільненням ґрунтового покриву;
- є багато кострищ, буреломів, які обмежують рекреаційне використання.

Для *оптимізації* рекреаційного використання П'ятничанського лісопарку доцільно:

- очистити ставки від водних рослин, мулу, решток стовбурів поблизу узбережжя;
- на південно-східному узбережжі ставка «Гуральня» створити насипний піщаний пляж із повним упорядкуванням території;
- провести часткове відновлення підліску та трав'яного покриву у межах урочищ плато, де відбувається значна дигресія;
- зменшити антропогенний вплив та засмічення урочищ, розташованих поблизу ставків «Кожушок», «Соцьке».

Для забезпечення умов повноцінного відпочинку, виходячи з розрахунку ємності та пропускної здатності паркових споруд, мережі обслуговування, за діючими нормами буде необхідно 50 м²/особу. Виходячи з площі парку 50 га, одночасне відвідування парку буде складати 10 000 осіб (з урахуванням коефіцієнту змінності (1,5), одночасне – 7000 осіб). Найбільша кількість рекреантів спостерігається влітку. У святкові дні кількість рекреантів збільшується у 1,5-2 рази, що перевищує нормативну ємність парку, створюючи умови для розвитку дигресійних процесів у межах плакорних груп урочищ. У холодний період кількість

відвідувачів знижується відносно літнього періоду – весною та восени – до 50 %.

Висновок. Ландшафтознавчий аналіз дав можливість, виявити, що основні закономірності та ландшафтні особливості організації відпочинку та оздоровлення П'ятничанського лісопарку зумовлені морфометричними, мікрокліматичними, гідрологічними умовами та ресурсами. Завдяки їм сформувалися як літні, так і зимові види рекреації приміської зони Вінниці. Відмінності у структурі натурної ділянки зумовлені не лише особливостями ландшафтних комплексів, але і характером їх рекреаційного освоєння. Ландшафтознавчі дослідження обґрунтовують можливості сучасного раціонального рекреаційного використання потенціалу ландшафтних комплексів і дозволяють вирішити окремі проблеми раціонального природокористування у межах приміської зони та локальних мікросередків рекреаційного ландшафту.

1. Воловик В.М. Ландшафтознавчий аналіз природних ресурсів рекреаційних вузлів Східного Поділля / В.М. Воловик // Український географічний журнал. – 1997. – № 1. – С. 39-43.
 2. Воловик В.М. Рекреаційне використання міських ландшафтів Вінниці / В.М. Воловик // Проблеми ландшафтного різноманіття України : Збірник наукових праць. – К., 2000. – С. 194-197.
 3. Воловик В.М. Рекреаційне використання садово-паркового типу селищних ландшафтів Вінниці / В.М. Воловик // Сучасна географія та навколишнє середовище : науково-практична конференція (1-3 грудня 1999 р.). – Вінниця : СтарТрек, 1999. – С. 22-24.
 4. Денисюк Г.І. Рекреаційні ландшафти Поділля : [монографія] / Г.І. Денисюк, В.М. Воловик. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2009. – 206 с.
 5. Исследование, разработка рекомендаций, составление и содействие во внедрении экспериментальных проектов рекреационных ландшафтов г. Винницы. – Отчет по научно-исследовательской работе, хозтема 468-80. – К., 1981.
 6. Физико-географическое районирование Украинской ССР. – К. : Издательство Киевского университета, 1968. – 684 с.
-
1. Volovyk V.M. Landshaftoznavchyi analiz pryrodnykh resursiv rekreatsiinykh vuzliv Skhidnoho Podillia / V.M. Volovyk // Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal. – 1997. – № 1. – S. 39-43.
 2. Volovyk V.M. Rekreatsiine vykorystannia miskykh landshaftiv Vinnytsi / V.M. Volovyk // Problemy landshaftnoho riznomanittia Ukrainy : Zbirnyk naukovykh prats. – K., 2000. – S. 194-197.
 3. Volovyk V.M. Rekreatsiine vykorystannia sadovo-parkovoho typu selytebnykh landshaftiv Vinnytsi / V.M. Volovyk // Suchasna heohrafiia ta navkolyshnie seredovishche : nauково-praktychna konferentsiia (1-3 hrudnia 1999 r.). – Vinnytsia : StarTrek, 1999. – S. 22-24.
 4. Denysyk G.I. Rekreatsiini landshafty Podillia : [monohrafiia] / G.I. Denysyk, V.M. Volovyk. – Vinnytsia : PP «Edelweis i K», 2009. – 206 s.
 5. Yssledovanye, razrabotka rekomendatsyi, sostavlenye y sodeistvye vo vnedrenny eksperymentalnykh proektov rekreatsyonnykh landshaftov g. Vynnytsy. – Otchet po nauchno-yssledovatel'skoi rabote, khoztema 468-80. – K., 1981.
 6. Fyzyko-heohrafycheskoe raionyrovanye Ukraynskoi SSR. – K. : Yzdatelstvo Kyevskoho unyversyteta, 1968. – 684 s.

Подано до редакції 22.01.2017

Рецензент – доктор географічних наук А.В. Гудзевич